

ВУЈАДИН ИВАНИШЕВИЋ

НОВАЦ КРАЉА РАДОСЛАВА

Духовна и политичка повезаност краља Радослава (1228–1234) са грчким светом, оличеним у моћном Солунском царству, одредила је смернице његовог деловања. Једну од тих тековина представљало је ковање новца.¹ Оно је започето у времену када су на темељима јединственог византијског новчаног система успостављена нова ковања, као последица оснивања низа држава након пада Цариграда 1204. године. Ковање новца, поред економске оправданости, представљало је, за сваку од нових држава, покушај настављања традиција несталиг Царства. У Латинском царству и Солунској краљевини кује се новац који се делом угледа на византијски из 12. века, а делом је са новим, оригиналним представама. У осталим деловима некадашње државе новац се емитује у Никејском царству, држави Анђела, Бугарској и на Родосу. Треба напоменути да је процес дезинтеграције јединственог новчаног система започео већ у 12. веку успостављањем самосталних, локалних ковница у Трапезунту, Калдији (?), Кипру и Филаделфији (?), као резултат побуне локалних вођа и одвајања од централне власти.²

Подлогу ковања краља Радослава чинио је византијски новац, који је на просторима средишњих делова централног Балкана у 12. веку и првој половини 13. века представљао, судећи према нумизматичким налазима, основу монетарне циркулације. Већ у северним областима, у Подунављу, византијски новац је полако уступао место средњоевропском, са емисијама угарског и нарочито фризашког новца кованог од квалитетног сребра. Као илустрацију ове промене поменимо налаз једног опсеченог сребрног трахеја Теодора I Анђела из Браничева коме је тежина сведена на 1,06 g — на

¹ Најпотпунији преглед новца краља Радослава дала је *D. Gaj-Popović*, *Monnaie du roi Radoslav*, Ковање и ковнице античког и средњовековног новца, Београд 1976, 121–132; *иста*, *Новац и ковница краља Радослава*, *Нумизматичар* 8 (1985) 102–118. Други рад представља незнатно допуњену верзију прве студије.

² *M. F. Hendy*, *Coinage and Money in the Byzantine Empire 1081–1261*, Washington D. C. 1969, 191–298; *Ph. Grierson*, *Byzantine Coins*, Berkeley and Los Angeles 1982, 211–275; *M. F. Hendy*, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300–1450*, Cambridge 1985, 438–439, 519–525.

приближну вредност фризаških пфенига.³ На овим просторима основну масу византијског новца чинили су билон аспрон трахеји, слично оптицају новца у теми Македонија — Тракија.

Са друге стране, у унутрашњости централног Балкана, на просторима српске средњовековне државе, у 12. веку и првој половини 13. века циркулише, према доступним подацима, искључиво византијски новац са разним новчаним јединицама. На тврђави Рас, која представља најпотпуније истражен локалитет овог раздобља, међу налазима су заступљене све номинале византијског новца, укључујући и најмање: тетартероне и полутетартероне. Новац потиче из већег броја ковница: Цариграда, Солуна и Тебе (?). Континуирани доток новца разних номинала из више административних јединица, у овом случају, тешко се може довести у везу са високим степеном монетаризације или са успоном трговине. Пре смо склони да ову дистрибуцију новца повежемо, у првом реду, са присуством војске.⁴ О везама овог подручја са византијским светом сведочи изузетан налаз једног бакарног новчића опредељеног као ковање Трапезунтске ковнице прве половине 12. века, које се, са резервом, приписује Константину Гаврасу (1126–1140).⁵

Новац краља Радослава се темељио на византијском новчаном систему, чије су основе постављене монетарном реформом Алексија I из 1092. године. Овом реформом у потпуности је реконструисан новчани систем, увођењем нових номинала које су почивале на легурама метала, за разлику од римског, утемељеног на реалној новчаној јединици — солиду финоће 24 карата. Нови теоретски стандард златног новца, иперпирона, утврђен је на 20¹/₂ карата, односно 20³/₄ карата тежине злата, узимајући у обзир преосталих 2¹/₂ карата сребра у легури. Поред ове номинале уведене су и следеће: електрон аспрон трахеј од легуре сребра и злата, вредности 8 карата и финоће између 5 и 6 карата, билон аспрон трахеј од бакра са 6% до 7% сребра и тетартерон и полутетартерон од бакра. Међу новоствореним номиналама успостављени су следећи односи: 1 иперпирон = 3 електрон аспрон трахеја = 48 билон аспрон трахеја = 864 тетартерона.⁶

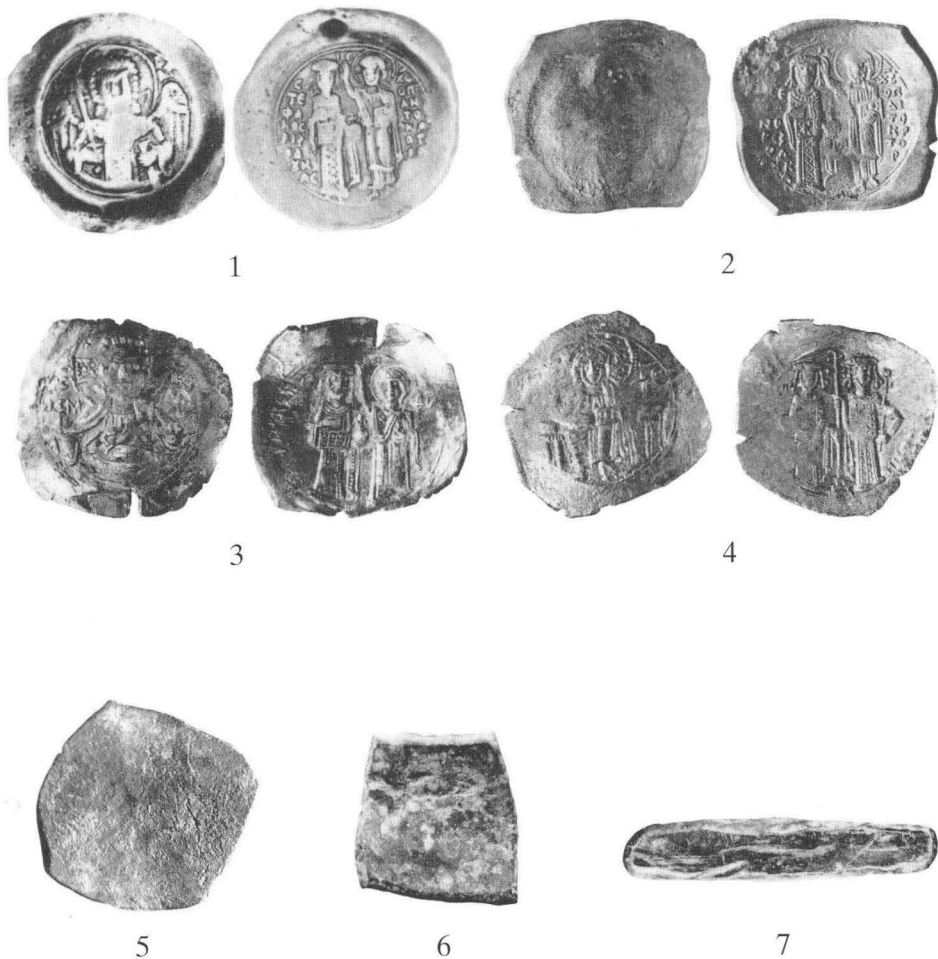
Услед постепеног слабљења политичке и економске моћи византијске државе, уздрмане унутрашњом кризом и спољним опасностима, у другој половини, односно крајем 12. века, започиње процес девалвације новца — алтерације у виду смањења финоће и тежине. Он се наставља у току 13.

³ В. Иванишевић, Византијски новац (1092–1261) из збирке Народног музеја у Пожаревцу, Нумизматичар 14 (1991) 68, бр. 135.

⁴ D. M. Metcalf, Coinage and Coin Finds Associated with a Military Presence in the Medieval Balkans, Ковање и ковнице античког и средњовековног новца, Београд 1976, 89–97.

⁵ S. Bendall, The mint of Trebizond under Alexius I and the Gabrades, Numismatic Chronicle XVII⁷ (1977) 136, тип 14: W. Wroth, Catalogue of the Coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards and of the Empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum, London 1911, T. XLII. 9.

⁶ Hendy, Coinage and Money in the Byzantine Empire, 14–25; *ист.*, Studies in the Byzantine Monetary Economy, 513–517; C. Morrisson, Monnaie et finances de l'empire byzantin, X^e–XIVe siècle, Hommes et richesses dans l'Empire byzantin. II. VIIIe–XVe siècle, Paris 1991, 293: претпоставља нешто другачији однос од 576 или 864 тетартерона за један иперпирон.

Сл. 1: 1—4. Основне врсте новца краља Радослава;
5, 6. плочице за ковање новца; 7. слитак (фотографије: Н. Борић)

Врста	Препендулије	Лорос	Глоб
	A	B	C
1	 c	 a	 a
	 c	 d	 a
2	 ca	 d	 b
3	 a	 b	 c
	 a	 b	 d
	?	?	 e
	 d	 a	 a
4	 d	 a	 a
	 b	 a	 a
	 b	 c	 b

Сл. 2. Прикази препендулија, лороса и глоба
на новцима краља Радослава

века. У време Јована III Ватаца (1222–1254) финоћа иперпирона износи од 18 карата за прве емисије до 16 карата за познија ковања.⁷ Као узор за свој златан новац Јован III Ватац је узео иперпироне Јована II Комнина, чиме је, поред идеје о повезивању са комниновском епохом, желео да свом новцу осигура повољнији пријем. У ту сврху је пад финоће иперпирона спроведен новим поступком — додавањем непречишћеног злата и бакра — чиме је постигнуто да се боја легуре задржи у оквиру жутих нијанси, што је омогућавало, наизглед, њихово циркулисање заједно са комниновским иперпиронима.⁸

Сличну судбину доживеле су и остале фракције новчаног система. Тако су електрон аспрон трахеји прве половине 13. века, познати у документима овог раздобља као мануелати, постепено изгубили злато у својој легури.⁹ Прве емисије Теодора I Ласкариса (1204–1222) садрже, на први поглед, у легури извештан проценат злата, док је друга кована само од сребра. Опадање вредности се наставља под Јованом III Ватацом додавањем бакра.

Своју оригиналну подлогу изгубио је и билон аспрон трахеји. Прве емисије Теодора I Ласкариса још увек садрже одређен проценат сребра,¹⁰ да би убрзо затим ова номинала била кована од бакра. Исто важи и за ковања Солунског царства. Тако билон аспрон трахеји Теодора I Анђела садрже око 0,5% сребра, да би за време владе Манојла Анђела са 0,5% пали на 0,2%. Око ових вредности се креће и новац Ивана II Асена (1218–1241) са приближно 0,3% сребра.¹¹

Вредност сребрних аспрон трахеја са почетка 13. века је, према С. Морисон, највероватније износила 1/12 иперпирона. Према овој претпоставци, односи између номинала би били следећи: 1 иперпирон = 12 номизми трахеја од сребра = 184 или 192 стаменона = 576 (?) тетартерона.¹² Поменуто мишљење је базирано на неколико анализа Т. Бертелера, према којима тип А трахеја од сребра Теодора I Ласкариса садржи 67,7% сребра (злато и бакар чине осталих 32,3%), а тип В 94% сребра. Са друге стране, новац Теодора I Анђела¹³ садржи 41%, односно 42% сребра, док се осталих 59%, тј. 58% дели између злата и бакра.¹⁴

⁷ Hendy, *Coinage and Money in the Byzantine Empire*, 247; *υγιήν*, *Studies in the Byzantine Monetary Economy*, 526–530.

⁸ C. Morrisson, C. Brenot, J. N. Barrandon, J. P. Callu, R. Halleux, J. Poirier, *L'or monnayé I. Purification et alternations de Roma à Byzance*, Cahiers Ernest Babelon 2, Valbonne 1985, 158–163; C. Morrisson, o. c., 308 sq.

⁹ T. Bertelè, *Moneta veneziana e moneta bizantina*, Venezia e il Levante fino al secolo XV, ed. A. Pertusi, Florence 1973, 79–82.

¹⁰ D. M. Metcalf, *Silver and tin in the byzantine Trachy Coinages ca. 1160–1261*, *Revue belge de numismatique* CXXIII (1977) 107–131; Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy*, 525–526, n. 387.

¹¹ Metcalf, o. c., 107–131.

¹² C. Morrisson, C. Brenot, J. N. Barrandon, J. P. Callu, R. Halleux, J. Poirier, o. c., 117; C. Morrisson, o. c., 293.

¹³ Hendy, *Coinage and Money in the Byzantine Empire*, T. 37. 1.

¹⁴ T. Bertelè, *Numismatique byzantine* (C. Morrisson), Wetteren 1978, 73.

Новчани систем првих деценија 13. века, услед сталне алтерације вредности новца, знатно се удаљио од својих првобитних основа, да би се свео, код највећег броја држава, на биметалну основу засновану на сребрном и бакарном новцу. Ковање значајних емисија златног новца је настављено једино у Никејском царству.

Следећи своје узор, у првом реду Солунско царство,¹⁵ краљ Радослав је свој новчани систем поставио на биметализму, кујући две номинале: сребрни и бакарни трахеј.

О реалној вредности новца краља Радослава тешко је рећи више без потпуније анализе легура његове две номинале. Једини подаци о саставу овог новца добијени су квалитативно-рендгенско-спектрографском анализом. Утврђено је да су сребрни трахеји ковани од легура сребра са примесама злата (?), олова и бакра,¹⁶ односно само бакра,¹⁷ а бакарни трахеји од бакра са калајом, сребром (?) и оловом, с тим што у појединим случајевима налазимо и цинк са овим металима.¹⁸ Судећи према парцијалним резултатима анализа, вредност новца краља Радослава је очигледно била блиска осталом новцу овог раздобља.

Исто тако се и тежина новца краља Радослава, у основним цртама, поклапа са емисијама Солунског царства. Треба напоменути да се, поред финоће, и тежина византијског новца овог раздобља удаљила од првобитних вредности и постала је врло нестабилна. И сам иперпирон, као главна и основна номинала, од 13. века је имао неједнаку тежину, која је знатно варијала — од 5 до 2,5 g.¹⁹

Просечна тежина сребрних трахеја краља Радослава од 2,75 g прати вредности новца Солунског царства. Сребрни трахеји Теодора I Анђела и Манојла Анђела крећу се у просечним вредностима од 3,16 до 2 g.²⁰ Имајући у виду снижење племенитих метала у легури и пад тежине, сребрни трахеји су претрпели велики пад вредности. Првобитно замишљени као веће новчане јединице, свели су се на крају на сребрне номинале.

Бакарни трахеји краља Радослава имају уједначене просечне тежине у распону од 3,54 до 3,23 g, док је за плочице припремљене за ковање новца она нешто већа и износи 3,66 g. И ова номинала краља Радослава следи средње тежине новца Теодора I Анђела и Манојла Анђела чији се новац у највећем броју случајева креће у границама од 4 до 2,5 g.²¹

¹⁵ *Hendy, Coinage and Money in the Byzantine Empire*, 297–298; *Grierson*, o. c., 259–265; *Hendy, Studies in the Byzantine Monetary Economy*, 524–525.

¹⁶ *Д. Гај-Пойовић*, нав. дело, 106–107: ради се о два примерка из збирке Народног музеја у Београду. Резултате анализе једног од ова два новчића би требало одбацити, пошто је један од њих накнадно позлаћен.

¹⁷ Исто, 106–107: примерак из збирке Недељковић.

¹⁸ Исто, 106–107.

¹⁹ *C. Morrisson, C. Brenot, J. N. Barrandon, J. P. Callu, R. Halleux, J. Poirier*, o. c., 166.

²⁰ *Hendy, Coinage and Money in the Byzantine Empire*, Каталог.

²¹ Исто, Каталог.

Типолошки и стилски узор за новац краља Радослава представљају ковања Солунске државе, која се по својој префињеној изради сасвим јасно издвајају од осталог византијског новца овог раздобља. Директне аналогije са солунским емисијама омогућују нам прецизније датовање појединих емисија краља Радослава. Приказивање детаља — стеме, манијака, лороса, дивитисиона и других — у потпуности је преузето са поменутог новца.

На првој врсти краља Радослава — сребрном трахеју — на аверсу је представљено попрсје арханђела Михајла са нимбом, у дивитисиону, манијаку и лоросу, окренуто лицем, који у десној руци држи мач, а у левој канију. На реверсу се налазе представе краља (лево) и Христа (десно) који га благосиља. Краљ је са круном, у дивитисиону, манијаку и лоросу, десну руку наслања на груди, а у левој држи глоб са крстом. Христ је приказан са нимбом, у туници и колобиону, у левој руци држи јеванђеље (слика 1. 1). Као узор аверсне представе послужило је ковање Манојла Анђела, његов тип D билон трахеја.²² На поменутом новцу по први пут се јавља попрсје арханђела Михајла који држи мач и канију. Представу арханђела Михајла са скиптром или копљем и глобом са двоструким крстом налазимо на једној ранијој емисији Исака II (1185–1195), али је она друге стилске обраде.²³ Што се тиче представе на реверсу, она је преузета са новца Теодора I Анђела — сребрног трахеја тип C и билон трахеја тип E (тип E можда припада ковању Манојла Анђела)²⁴ и Манојла Анђела — билон трахеја тип A.²⁵

Друга врста, бакарни трахеј са само искованим реверсом — Христа који благосиља краља — у потпуности одговара претходном ковању (слика 1. 2). Познато је 18 примерака ове врсте и сви потичу из оставе новца нађене на тврђави Рас. Ова врста се разликује од претходне по томе што за подлогу има бакар, уместо оригиналног сребра.

На трећој врсти на аверсу је дато попрсје Христа са нимбом, у туници и колобиону, окренуто лицем, који десном руком благосиља, а у левој држи акакију. На реверсу су приказане представе краља (лево) и Богородице (десно) која га благосиља. Краљ је са круном, у дивитисиону, манијаку и лоросу, десну руку наслања на груди, а у левој држи глоб са крстом. Богородица је са нимбом и носи тунику и мафорион (слика 1. 3). Аверс ове емисије преузет је са новца Теодора I Анђела, односно са његових билон трахеја — типови A и G.²⁶ Сребрни трахеј тип B Манојла Анђела са истим аверсом је стилски удаљен и он се разликује од свег осталог новца Манојла Анђела.²⁷ Ф. Гирсон наводи да М. Ф. Хенди у новом каталогу збирке Дамбартон Оукс IV опредељује овај новац као могуће ковање Арте.²⁸ Што се

²² Исто, Т. 39. 7.

²³ Исто, Т. 21. 10–11.

²⁴ Исто, 298, Т. 37. 5–6 и 38. 5.

²⁵ Исто, Т. 39. 30.

²⁶ Исто, Т. 37. 7–9 и 38. 8–9.

²⁷ Исто, Т. 39. 2.

²⁸ Grierson, о. с., 257 et 262.

тиче реверса — Богородица благосиља краља — сличан налазимо на сребрном трахеју тип А Манојла Анђела који је, међутим, другачијег стила.²⁹ Као узор наше врсте 3 могле су послужити бројне емисије Јована III Ватаца, односно Јована II Комнина (1118–1143).

На последњој, четвртој, врсти на аверсу је дата представа Христа са нимбом, у туници и колобиону, који седи на престолу окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. На реверсу су приказани са круном, дивитисионом, манијаком и лоросом краљ (лево) и св. Константин (десно) који му предаје двоструки крст. Краљ десну руку држи на грудима, док св. Константин левом руком прихвата скиптар са лабарумом (слика 1. 4). Реверсна представа има, како је то јасно уочио М. Ф. Хенди, за директну аналогију новац Манојла Анђела — билон скифат тип D, са кога је чак преузет и начин приказивања браде светитеља.³⁰ Аверс са Христом који седи на престолу представља један од најчешћих мотива на новцу, а јавља се такође и код Теодора I Анђела на сребрном трахеју тип А,³¹ на коме налазимо исти положај десне руке, као и на његовим билон трахејима — типови В и D.³²

Резимирајући типолошке везе између ковања краља Радослава и Солунског царства и директних аналогија његових врста 1 и 4 са новцем Манојла Анђела, поменуте емисије можемо датовати у 1230. годину, односно после поменуте године. Поузданих репера за датовање врсте 3 немамо, те само можемо претпоставити да је и она кована у истом раздобљу. Што се тиче врсте 2, она представља најмлађу и последњу емисију ковану на крају владавине краља Радослава, о чему сведочи њено ковање само калупом реверса. Реч је, свакако, о емисији искованој на брзину, из нужде.

Почетак ковања новца краља Радослава после 1230. године, после нестанка Теодора I Анђела са политичке сцене и слабљења Солунског царства, указује на велики утицај који је овај владар имао на суседне земље. Ово потврђује и почетак ковања новца бугарског цара Ивана II Асена, које М. Ф. Хенди и В. Пенчев датују такође након 1230. године, односно после његове победе код Клокотнице над Теодором I Анђелом.³³

Већ поменута изразита сличност између ковања краља Радослава и новца Солунског царства упућује да су калупе за емисије српског новца резали солунски мајстори, док је новац, према нашем мишљењу, кован у

²⁹ Hendy, *Coinage and Money in the Byzantine Empire*, T. 39. 1.

³⁰ Исто, 297, T. 39. 7 и 51. 7–8.

³¹ Исто, T. 37. 1–2.

³² Исто, T. 37. 10–12 и 38. 3–4.

³³ Hendy, *Coinage and Money in the Byzantine Empire*, 296–297, T. 46. 10–11; Ј. Лурукова и В. Пенчев, Български средновековни печати и монети, Софија 1990, 78–84: В. Пенчев износи тезу да је новац Ивана II Асена кован у Солуну. Његова претпоставка се ослања на дистрибуцију налаза новца Ивана II Асена, који је налажен искључиво у северној Македонији, као и на мишљењу српских нумизматичара да је новац краља Радослава био кован у Солуну. Наше је мишљење да би ковницу новца Ивана II Асена требало потражити у северној Македонији.

Србији. Раније претпоставке о ковању првих емисија краља Радослава у Солуну, а каснијих у земљи, морамо одбацити.³⁴ Ковање новца је представљало привилегију државе — власти и било је чврсто везано за државне и административне органе. Оно је, поред овога и пре свега, представљало значајан извор прихода.

Питање у колико ковница и у којима у Србији је новац кован остављамо отвореним. За сада је једино извесно да је једна ковница постојала на тврђави Рас и да су поједине емисије, као врста 2, без исковане аверсне представе и Христа који благосиља краља, на реверсу, управо ту и коване. На овом локалитету је, наиме, поред других бројних појединачних налаза новца краља Радослава, типова 3 и 4 бакарних трахеја, нађена и једна остава новца од 18 бакарних трахеја врсте 2. Сви примерци потичу из једног калупа, што говори у прилог тезе да је овај новац кован на месту где је нађен. Ковање новца без једног калупа упућује на то да је ковница била без појединих мајстора. У том тренутку није било резача калупа способног да доради напукли калуп уколико је био оштећен или да изради нови, уколико је био уништен или изгубљен. Да се на тврђави Рас заиста налазила ковница, најбоље сведоче налази 10 плочица припремљених за ковање новца, 9 недођених и неистањених плочица и две полуге — слитка (слика 1. 5–7).

Поред ове врсте, и тип 3 са представом Богородице која крунише краља могао је такође бити кован у тврђави Рас, на шта указује његова географска дистрибуција. Од 7 познатих примерака 5 је нађено на овом локалитету,³⁵ а један је наводно набављен 1940. године у Новом Пазару у кулџијској радњи.³⁶ За преостали примерак из Ермитажа није познато место налаза.³⁷

Налази остала два типа (1 и 4) не указују на могућу ковницу, уколико као критеријум прихватимо територијалну распрострањеност налаза новца. За тип 1, сребрни трахеј, од 4 позната примерка од којих се два налазе у збирци Народног музеја у Београду³⁸ и по један у Ермитажу³⁹ и колекцији Недељковић,⁴⁰ ни за један није познато место налаза. За комад из збирке Недељковић, власник вели да потиче из околине Призрена, где је нађен

³⁴ Љ. Недељковић, О првом српском новцу. Прилог за историју српског народа, Зборник Музеја примењених уметности 13 (1969) 38; Д. Гај-Пойовић, нав. дело, 107.

³⁵ Археолошка истраживања локалитета Рас — Градина Археолошког института у Београду под руководством М. Поповића.

³⁶ Збирка Недељковић: Недељковић, нав. дело, 31–39, сл. 3; Д. Гај-Пойовић, нав. дело, тип II, бр. 1.

³⁷ Ермитаж, бр. 151: С. Димитријевић, Нова серија нових врста српског средњовековног новца IV, Старица XIX, 1968 (1969) 203–206, Т. I. 3–4; Д. Гај-Пойовић, нав. дело, тип II, бр. 2.

³⁸ Ј. Пејровић, Најстарији српски новац, Уметнички преглед 2 (1938) 16; Д. Гај-Пойовић, нав. дело, тип I а, бр. 1; Р. Марић, Из нумизматичке збирке, Зборник радова Народног музеја 3 (1962) 24; Д. Гај-Пойовић, нав. дело, тип I а, бр. 2.

³⁹ Ермитаж, бр. 150: Д. Гај-Пойовић, нав. дело, тип I а, бр. 3.

⁴⁰ Недељковић, нав. дело, 31–39; Д. Гај-Пойовић, нав. дело, тип I б, бр. 1.

1929. године, у групи неидентификованог бакарног чанкастог новца. За тип 4, са светим Константином и краљем на реверсу, познато је 12 комада, од којих су 4 нађена на Расу,⁴¹ а један у Сарди, у непосредној близини Скадра.⁴² Већа дисперзија ове врсте, као и недостатак података за највећи број примерака, онемогућава нам везивање овог типа за неку од ковница.⁴³

Емисије новца краља Радослава обележене су, слично византијском новцу овог раздобља, различитим представама препендулија, лороса и глоба, које представљају ознаке емисија. Прве две емисије, са идентичним реверсом, обележене су сличним представама препендулија (Ac), које се јављају само на овим врстама, лороса (Ba и Bd) и глоба (Ca и Cb). Сасвим другачије су означене врсте 3 и 4, које можемо сматрати засебним емисијама. Врсту 3 карактеришу једноставне препендулије — са једном ниском (Aa), док се код врсте 4 јавља други тип, са две (Ab). Поред ових постоји и трећа представа препендулија (Ad), која се завршава са четири крстообразно постављена бисера (драга камена). Ову представу налазимо на обе врсте и њу прати исти тип лороса (Ba) (слика 2).

Анализа представа препендулија, лороса и глоба указала је на постојање две одвојене емисије новца краља Радослава. Једну чине врсте 1 и 2, које би представљале, у суштини, један тип. Он је, по свему судећи, требало да буде кован у сребру. Другу представљају врсте 3 и 4, замишљене и остварене као ковања у бакру. Прецизније сагледавање ових ознака — сигли — биће могуће тек након њиховог проучавања на емисијама Солунског царства.

Новац краља Радослава је почивао на дубоко укоренењем византијском новчаном систему на простору централног Балкана и на савременим ковањима Солунског царства. Директан метролошки и типолошки узор његових емисија представљао је новац Теодора I Анђела и нарочито Манојла Анђела. Стога ће потпуније сагледавање новца краља Радослава бити могуће тек након проучавања новца Солунског царства.

⁴¹ Археолошка истраживања локалитета Рас — Градина Археолошког института у Београду.

⁴² H. Spahiu, La ville haute-médiévale albanaise de Shurdhah (Sarda), Iliria 5 (1976) 158, T. VII. 3.

⁴³ По један примерак потиче из следећих збирки: Археолошки музеј Сплит: K. Stockert, Zwei unediernte Bronzemünzen von Serbien, Numismatische Zeitschrift 47 (1914) 195–196; Д. Гај-Појовић, нав. дело, тип III, бр. 1; Kunsthistorisches Museum, Беч: R. Münsterberg, Neuerwerbungen der Sammlung antiker Münzen, 1920 bis 1924, Numismatische Zeitschrift 58 (1924) 35; Д. Гај-Појовић, нав. дело, тип III, бр. 2; Археолошки музеј Загреб, бр. 1061; D. Švob, Novac tesalskog sevastokratora Stefana Gavriloopula Melisina pripisan dosad srpskom kralju Stefanu Radoslavu, Numizmatika (1933) 25–28; Д. Гај-Појовић, нав. дело, тип III, бр. 3; Колекција Грирсон: Hendy, Coinage and Money in the Byzantine Empire, 297–298, T. 47. 1; Д. Гај-Појовић, нав. дело, тип III, бр. 6; British Museum, Лондон, бр. 1968 1–3–1; Metcalf, Coinage in the South-eastern Europe 820–1396, London 1979, 355, T. 3. 24; Bibliothèque Nationale, Cabinet des Médailles, Париз, бр. 1984–1011, и Аукција Tkalec, 23. октобар 1992, бр. 556.

Vujadin Ivanišević

KING RADOSLAV'S COINAGE

Coins issued in the time of King Radoslav (1228–1234) derived from the Byzantine coinage which was deeply rooted in the region of the central Balkans, and from the contemporary coinage of the Empire of Thessalonica. The coinage of Thessalonica — issues of Theodore I Angelos and especially of Manuel Angelos, was the typological, stylistic and metrological prototype of King Radoslav's coinage. On the basis of the direct analogies of the types 1 and 4 of King Radoslav's coins to the coins of Manuel Angelos, the above issues can be dated to 1230, or the period following this year. We do not have any reliable parameters for the dating of the remaining two types, so that we can only assume that they were minted in the same period.

The obvious similarity between the coinage of King Radoslav and the coinage of the Empire of Thessalonica indicates that dies for issuing Serbian coins were cut by artisans from Thessalonica, but, in our opinion, the coins were struck in Serbia. Earlier assumptions that coins of King Radoslav were first issued in Thessalonica, and afterwards in Serbia, should be rejected. Coin production was a privilege of the government authorities, and was closely associated with governmental and administrative bodies.

The question of how many and in which mints in Serbia coins were struck, remains open. For the time being, it is only certain that there was one mint in the fortress of Ras, and that some issues, like type 2, without a minted avers, were actually produced there. The best testimonies to the presence of a mint on that location are the finds of 10 blanks prepared for mintage, 9 unfinished blanks not thinned down, and two bullions for casting. Apart from this kind, type 3 could also have been struck in the fortress of Ras, which is indicated by its geographical distribution. The finds of the remaining two types (1 and 4) do not point to a possible mintage, if the territorial diffusion of coins is taken as a criterion.

The analysis of the representations of *prependoulia*, *loros* and globe has pointed to the presence of two separate series of King Radoslav's coins. Types 1 and 2 can be grouped together, making, in fact, one class. In all probability, they were struck in silver. The second class is comprised of types 3 and 4, conceived and realized as mintage in copper.

It will be possible to present a more thorough outline of the mintage of King Radoslav only after investigation of coins of the Empire of Thessalonica has been completed.